

COLOFON

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt vier keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoordelijkheid van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen.
Gevestigd in Perron 3 Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Rien van Grunsven, voorzitter
- Secretaris: vacature
- Henda Pennings, penningmeester
- Wilma van Creij, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane, notulist

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans (lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse nummers:

- € 5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Henda Pennings
Vliertwijkstraat 4c
5249 RH Rosmalen

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- g.mol@ziggo.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
Vliertwijkstraat 4c
5249RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vernoemd of afgebeeld tenzij bronvermelding plaatsvindt.

JAARGANG 21 - NUMMER 1 MAART 2011

Inhoudsopgave	Pagina
<i>Redactie</i>	Voorwoord 2
<i>Gerrit Mol</i>	Van alle markten thuis 2
<i>Redactie</i>	Ad Tibosch 3
<i>Ad Tibosch</i>	Stille getuigen van de Beerse Maas 4
<i>Michiel van Heumen</i>	Een tweetal verordeningen omtrent bevolkingsregistratie rond 1850-1860 15
<i>Werkgroep interviews</i>	Rusmollese Portretten (9): Krien van Hirtum 18
<i>Jan Hoofs</i>	Zandhazendurper (Rosmalenaren) 21
<i>Gerrit Mol</i>	Wereldwinkel, het armoede-geweten van Rosmalen 24
<i>Michiel van Heumen</i>	Foto onbekend 26
<i>Henk de Werd</i>	1848 : Brand op Tivoli 28
<i>Harry Coppens</i>	Voor u gehoord (59) 29
<i>Nalatenschap</i>	Rosmalen bedreigd 31
‡ <i>Ad Tibosch</i>	Situering Rosmalen in 1795 31
<i>Heemkundekring</i>	Rosmalen dankt de sponsors 36

Foto omslag:

Maart 1876, overstroming in Rosmalen aan het begin van de vroegere Tweeberg, tegenwoordig Burg. Jonkheer von Heijdenlaan. Deze boerderijen, "De Schaapstal" en "Tivoli", stonden ongeveer bij de huidige spoorwegovergang in een gebiedje dat vroeger "Tivoli" werd genoemd.

Voorwoord

Voorwoord.

Hier is dan het eerste nummer van dit jaar, uitgevoerd door een vernieuwde redactie. U treft een gevarieerde serie artikelen, met veel verhalen en wetenswaardigheden uit ons eigen heem. Er is ruim aandacht voor het begin van het boek waaraan ons oud-lid Ad Tibosch bezig was, toen hij ziek werd en overleed. Michiel van Heumen brengt ons naar het bevolkingsregister en zocht een oude foto waardoor hij nog meer te weten kwam over de familie van Ad Tibosch. De rubriek kreeg de naam Foto onbekend en de vraag aan onze lezers is: hebt u een oude foto waarover u iets kunt vertellen, neem dan contact op met de redactie. Oud-redactielid Krien van Hirtum vormt de hoofdpersoon in de serie Rusmollese Portretten. De geschiedenis van de Wereldwinkel is nog niet zó oud, maar dient wel vastgelegd te worden. Henk de Werd vertelt over een dramatische brand op Tivoli. Jan Hoofs vertelt over de geschiedenis van Zandhazendurp. Harry Copens tenslotte heeft weer veel gehoord.

De redactie

Van alle markten thuis

Gerrit Mol

In Rosmalla nr. 1 van jaargang 20 vindt u op pagina 35 een fraaie afbeelding waarop jaarmarkten in Rosmalen en Hintham worden afgekondigd. Die afbeelding komt uit 1841. Nog veel ouder is een marktconflict tussen Rosmalen en 's-Hertogenbosch dat ik aantrof in "Historie der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, als mede van de voornaamste daaden der Hertogen van Brabant, tot den jaare 1629, door Mr. Johan Hendrik van Heurn." Ad Tibosch heeft dat boek voor een flink stuk gekopieerd en biedt zo de gelegenheid het verhaal na te vertellen.

We spreken 1744. De stad 's-Hertogenbosch had een jaarmarkt op Sint-Jansdag, 24 juni. Het is niet bekend hoe oud die markt was. Aanvankelijk vond die markt plaats op het Hinthamereinde, maar werd later verplaatst naar Hintham. Er werd besloten deze markt weer terug naar de stad te brengen, te weten het Sint JacobsKerkhof. Op die plek werd ook de veemarkt gehouden. Er waren prijzen verbonden aan die markt:

een zilveren roskam, een manenkam en een zweep. Het stadsbestuur verminderde het staangeld voor de veekooplui. Ook het linnen werd belastingvrij verhandeld.

De inwoners van Hintham en Rosmalen gingen niet bij de pakken neerzitten en bleven ijveren voor een vrije markt op Sint-Jan. Ze beriepen zich op de traditie, maar konden geen schriftelijke vergunning uit het verleden overleggen. Het stadsbestuur werkte echter zo veel mogelijk tegen. Verschillende overheden schoven elkaar het beslissingsrecht toe, ze wisten niet goed raad met het verzoek van Rosmalen en Hintham. Het stadsbestuur toonde aan dat er in de stad altijd zeven jaarmarkten waren geweest, waaronder die op Sint-Jan. De Sint-Jansmarkt begon steeds op de avond van 23 juni en duurde drie dagen. De markt in Hintham zou dus in dezelfde periode vallen. Rosmalen vertelde in zijn verzoek niet dat Hintham voor een deel onder 's-Hertogenbosch viel en dat de markt juist op de grens gehouden werd. De schrijver van dit verslag weet helaas niet te melden hoe dit conflict afliep! Ik denk niet goed, want bij mijn weten is er in Hintham op die plek nooit een markt geweest!

Ad Tibosch

Redactie

Dit nummer van Rosmalla is voor een belangrijk deel gewijd aan leven en werk van oud-redactielid Ad “Broer” Tibosch. Om het leven van Ad te schetsen maken we gebruik van zijn gedachtenisprentje.

We lezen:

Ons pap is geboren op 15 februari 1941 als boerenzoon op “d’n Hennes” in Rosmalen. Hij kwam uit een groot gezin met negen kinderen. Na school werken op het land, ‘s avonds met zijn neus in de studieboeken. Beekjes en rivieren waren zijn grote passie. Alle plaatsen in Nederland

waren hem bekend.

Als 17-jarige werkte hij net als zijn vader op het gemeentehuis in Rosmalen. Later naar het provinciehuis in Den Bosch, waar hij zich meer dan 20 jaar voor het Brabantse buitengebied sterk heeft gemaakt.

Op 7 mei 1971 trouwde hij met ons mam. Zij kregen samen drie kinderen. Nico heeft helaas maar kort bij hen mogen zijn. Ondanks dit verdriet kon hij erg genieten van zijn gezin. Ieder jaar met de caravan op vakantie en veel weekenden op de camping in Wanroy.

Het overlijden van ons mam viel hem erg zwaar. Door steun van familie en vrienden pakte hij zijn leven weer op en vond opnieuw geluk bij Gerry. Samen genoten ze weer van het leven. Helaas heeft hij ook van haar te vroeg afscheid moeten nemen.

Zodra het een paar graden vroom, begon het bij hem te kriebelen. “Witte strepen trekken in het zwarte

marmer” was zijn grootste hobby. De hoogtepunten waren de twee Elfstedentochten. Iedereen moest weten dat hij de “tocht der tochten” gereden heeft. Daarna gingen ze ieder jaar met veel plezier naar de Weisensee, voor de alternatieve elfstedentocht.

Hij was ook erg trots om samen met ons aan de triathlon en de Nijmeegse Vierdaagse deel te nemen.

In Rosmalen kende bijna iedereen hem als “Broer van Steven Tibosch.” Voor OJC, de Rosmalense Revue, HEVO en de Heemkundekring heeft hij zich vele jaren ingezet.

Hij had een nuchtere kijk op het leven en een uitgesproken mening, welke hij niet onder stoelen of banken stak. Het laatste half jaar had hij het erg zwaar. Tot het einde toe kwam voor hem zijn gezin en familie op de eerste plaats.

Tot zover de tekst van dit bidprentje. Ad overleed op 4 oktober 2009.

Waarom nu in dit nummer zo veel aandacht voor Ad? Ad was een actief lid van onze heemkundekring. We wisten dat hij veel verzameld had over Rosmalen en ook over de Beerse Maas. Hij wilde daar een boek over schrijven. Het eerste stukje van dat boek treft u aan in deze aflevering van Rosmalla. Daarnaast schonken de dochter en zoon van Ad een twintigtal mappen met verzamelde teksten, tekeningen, foto’s en kaarten aan onze heemkundekring, waar wij hen zeer erkentelijk voor zijn. In die mappen zaten vooral veel kopieën van allerlei boekwerken die Ad blijkbaar raadpleegde om zijn boek te kunnen schrijven. Alles wat met Rosmalen te maken heeft, is daarin door de redactie van dit blad gekopieerd of opnieuw uitgetikt. Het is bijzonder interessant om dat materiaal nu eens op een rijtje te zetten. Niet omdat het nieuw is, maar volgens de redactie is het wel gebruikt door verschillende schrijvers in ons blad, maar niet in oorspronkelijke vorm gepubliceerd. De redactie denkt veel van onze lezers een plezier te doen met tonen van deze publicaties, nu en in volgende nummers.

Met dank aan Ad Tibosch!

Stille getuigen van de Beerse Maas

Ad Tibosch

I. Waarom dit boek?

De plek waar je geboren en getogen bent blijft bij menigeen een bijzondere plaats in zijn of haar hart houden. Ik ben in 1941 in Rosmalen geboren op de Heinisdijk, gelegen tussen Rosmalen en Orthen-Herven op de scheiding van klei en zand. Deze plek is voor mij zo bijzonder omdat mijn grootvader — Martinus Tibosch — in het begin van de 20^e eeuw op de Heinis — toen nog Den Hennest genaamd — begon met het aanleggen van een bouwplaats voor een boerderij. Deze bouwplaats werd door hem eigenhandig gedurende 3 jaar met paard en boerenkipkar opgehoogd tot een ogenschijnlijk redelijke veilige hoogte tegen de Beerse Maas. Hij liet daar een boerderij bouwen, die hij in 1906 met zijn gezin betrok. Ook mijn vader is na zijn huwelijk daar blijven wonen. Vandaar mijn liefde voor de Heinisdijk. Deze dijk diende voor de veiligheid van mensen en dieren tegen het verwoestende Maaswater, maar heeft deze niet altijd kunnen garanderen, gezien de talloze dijkdoorbraken en de daarmee gepaard gaande ellende. Spelingen van de natuur bleven ter plaatse wel achter in de vorm van een groot aantal wielen met grote natuurlijke waarden, die tot op heden redelijk bewaard zijn gebleven. Helaas kan dan alleen maar worden gesproken over de dijk, gelegen aan de westzijde van de rondweg; oostelijk van deze Rijksweg is deze dijk in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw geheel afgegraven. Hierop kom ik later nog terug.

Aanvankelijk was ik van plan een artikel te schrijven over de betekenis van de Heinisdijk als waterkering tegen de Beerse Maas. Al speurend en onderzoekend naar de inhoud van dat artikel kwam ik tot de conclusie dat de oorspronkelijke functie van de dijk beter tot haar recht zou komen als deze zou worden belicht in het brede perspectief van de niet aflatende strijd in de vorige eeuwen van de Maaskantbevolking tegen het Maaswater. Daarvoor vond

ik dat het onderwerp in een bredere context moest worden geplaatst en was een artikel niet toereikend. Vandaar dat ik gekozen heb dit boek te schrijven.

In dit boek heb ik geprobeerd om de noodzaak van de Heinisdijk toe te lichten, deze in het brede perspectief van de Maaskant te plaatsen en tot slot een zo goed mogelijk (gedateerd) overzicht te geven van de mensen die daarop hebben geleefd. De naam van dit boek heb ik ontleend aan een gedicht van mijn vader, gemaakt in het midden van de jaren zeventig van de 20^e eeuw. Dit gedicht hangt nu nog als eerbetoon aan hem en het natuurgebied "De Heinis" aan een boom in de tuin bij mijn geboorteboerderij

"De Noordpool" op de Heinis en luidt als volgt:

De Romeinen die kwamen

"De eeuwen die gingen

Maar de Heinisdijk bleef met zijn wielen

Als herinneringen

(De stille getuigen)".

Niet alleen op de Heinis, doch op verschillende plaatsen langs de Maas en haar dijken ligt gelukkig nog een groot aantal verstilde herinneringen van het wassende Maaswater in het landschap. Dergelijke wielen treft men ook nog aan langs de Dieze, richting nabij Orthen en Engelen. De mens heeft de strijd tegen het Maaswater tot dusverre gewonnen; het zou de mens sieren als zij deze verstilde herinneringen op waarde blijft schatten en ten eeuwigden dage blijft beschermen. Ik hoop dat dit boek daar een beetje aan kan bijdragen.

II. De strijd tegen het maaswater

II.1 Eerste woonplaatsen

Aanvankelijk hadden de spaarzame bewoners van de Maaskant weinig last van de Maas en haar zijrivieren, omdat zij voldoende veilige woonplekken vonden op de aanwezige hoge zandruggen, mits

Afbeelding 1: Boom met tekstbordje (Ad Tibosch, dec 2004)

Afbeelding 2: Heilige Geestwiel, een stille getuige aan de Heinisdijk

deze 5 tot 6 meter boven NAP lagen. Op kaart nr. 1 zijn de hoogtematen van de Maaskant anno ... afgebeeld. [Wij beschikten niet over deze kaart.—Redactie]

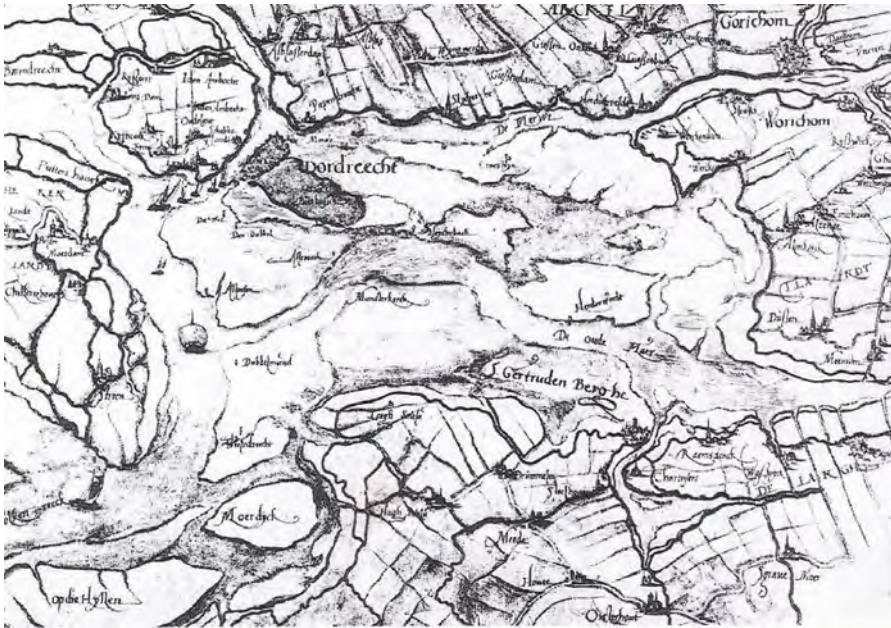
Deze kaart is voor een ander doel samengesteld door mijn neef Adriaan van Abeelen. Met toestemming van hem mocht ik van deze kaart gebruik maken om de bodemkundige toestand van de Maaskant visueel te maken.

Op deze hoogtekaart is een aantal toen al bekende woonlocaties gemarkeerd, zie bijbehorende legenda.

II.2 Noodzaak tot waterbeheersing

Tot aan het begin van de 13^e eeuw was het water geen echte bedreiging. Nadien kwam de kentering door een grotere waterafvoer van Maas en Waal, die met elkaar bij St. Andries in open verbinding stonden. Ook de gebrekkige riviermondingen van Maas en Waal in het Hollandse droegen bij aan deze wateroverlast. Zo had men in 1270 van Hollandse zijde op radicale wijze de monding van de Maas — die eerst naar de Amer stroomde — verlegd naar de Waal door bij Hedikhuizen een dam in de Maas te leggen. Ook werd er een dam in de Maas gelegd bij Maasdam, ca. 50 km verder in westelijke richting (zie pag 19 e.v. van het tijdschrift “Met Gansen Trou”, 23^e jaargang).

Staatsrechtelijk kon dit allemaal gebeuren, omdat Hedikhuizen en gebieden westelijk daarvan onder het gezag stonden van Holland en niet onder de Hertog van Brabant. Deze verlegging versterkte nog eens de opstuwning van de Maas richting het oosten, waardoor de natuurlijke afvoer van het water van de riviertjes de Dommel en Aa op de Maas via de Dieze ernstig werd bemoeilijkt, wat weer tot gevolg had dat de gebieden rond 's-

Afbeelding 3: "Grote Waard" uit Spiegel Historiae 171, pag. 672

Hertogenbosch grote wateroverlast kregen.

Dit gebeurde allemaal ter beveiliging van de Grote of Zuidhollandse Waard, een polder gelegen ten zuiden van de Merwede. De Grote Waard werd westelijk begrensd door de stad Dordrecht. De oostelijke grens liep van Gorinchem over Woudrichem en eindigde in het zuiden in de buurt van Hedikhuizen. In het begin van de 15^e eeuw kwamen er tot driemaal toe op 19 november of een dag eerder stormvloeden voor, te weten in 1404, 1421 en 1424. Deze stormvloeden waren zo catastrofaal van omvang dat de Grote Waard niet meer op de zee kon worden herwonnen. Aan deze stormvloeden, waarvan die van 1421 de bekendste is, danken wij de Biesbosch. (Zie Spiegel Historiae 1971, pagina's 668 e.v.).

Ook de bevolkingsgroei vroeg de landbouw de productiegrond intensiever en frequenter te gaan gebruiken. Hiervoor was het noodzakelijk dat de vruchtbare landbouwgronden in de lente al geen "natte voeten" meer hadden, maar in feite ging de Maas zich steeds vijandiger gedragen naar mens en dier. In de loop van de 13^e eeuw begon

men dan ook voorzichtig met het bedijken van de Maas. Aanvankelijk waren het geen structurele initiatieven, doch meer van enkele personen die gericht baat hadden bij het vrijwaren van hun gronden tegen het wassende water. Deze bedijking ging van West naar Oost, omdat de lager gelegen gebieden natuurlijk het eerst last kregen van het rivierwater. Eerst in 1904 bij de aanleg van de Amer werd het probleem van wateroverlast pas structureel aangepakt.

II.3 Staatkundige ontwikkelingen

Al snel bleek dat individuele particuliere initiatieven niet voldoende waren en dat een structurele aanpak van de steeds heviger wordende wateroverlast geboden was. Vooral tussen Grave en Empel was het winterbed van de Maas te smal voor het plotseling snel wassende water van deze regenrivier. De afvoer werd nog extra bemoeilijkt door het groot aantal bochten (meanders) in dit Maastraject. Zoals eerder is vermeld was ook het binnendringende Waalwater daar ook debet aan.

In mei 1549 wordt het verschijnsel "De Beerse Maas" ten oosten van 's-Hertogenbosch voor het eerst als een probleem onderkend en worden er met name vanuit de stad 's-Hertogenbosch pogingen in het werk gesteld om tot een regionale aanpak te komen. Zie in dit verband de uitvoerige beschrijving over dit onderwerp in het boek "675 jaar Waterschappen in de Maaskant, 1309 – 1984" van Drs. H.G.J. Buijks. Deze aanpak was nodig omdat de waterbeheersing tot de bevoegdheid behoorde van een groot aantal polderbesturen, die niet altijd van harte met elkaar wilde sa-

menwerken. In bovenvermeld boek van Drs. H. Buijks wordt een uitvoerig overzicht gegeven van de in het Maaskantgebied tussen 's-Hertogenbosch en Cuijk aanwezige polderbesturen omstreeks 1550. In het westelijke gedeelte van het gebied waar de Beerse Maas heeft huisgehouden waren de Vier Maaspolders vooral van belang, omdat deze het grootste gedeelte van het Kwartier Maasland van de Meijerij omvatten.

Deze polders waren:

De Polder van der Eigen;

De Polder van Empel en Meerwijk;

De Polder van het Laag Hemaal;

De Polder van het Hoog Hemaal.

Vooraf onder invloed van hertog Jan II van Brabant - in die tijd heerser over de Meijerij van 's-Hertogenbosch - werden vanaf begin 1300 polderbesturen opgericht met bevoegdheden voor de regulering van het water in hun gebied. Zo werd in 1309 de Polder van der Eigen ingesteld, die verantwoordelijk was voor de aanleg en onderhoud van dijken, weteringen en sluizen. Verder konden dijkvakken en watergangen worden aangewezen die iedere grondeigenaar in de polder moest onderhouden en zonodig herstellen. Van groot belang was ook dat de waterschappen de waterstaatswerken konden schouwen (inspecteren) en zonodig de verplichting konden opleggen tot onderhoud en/of herstel.

Het voert te ver om in dit boek een volledig overzicht te geven van de in het verleden aanwezige polders in het stroomgebied van de Beerse Maas (ruim 40). Daarvoor verwijs ik naar eerder vermeld boek van Drs. H. Buijks over 675 jaar waterschappen. Ook het boek van dezelfde auteur: "Van den Grave aff totter Diezen toe" geeft een goed historisch overzicht van de vergaande versnippering van de waterschappen in de periode van 1307 – 1996, met alle (nadelige) gevolgen van dien voor de waterbeheersing in het Maaskantgebied. Voor de oplossing van het probleem van de Beerse Maas is de totstandkoming van een overkoepelend waterschap voor de gehele Maaskant van uitermate groot belang geweest. Dit waterschap werd bij besluit van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant van 23 februari 1921 ingesteld en

bij Koninklijk Besluit van 14 maart 1921 goedgekeurd, waarbij alle andere waterschappen gefaseerd werden opgeheven. Zo werden in het begin van de jaren veertig van de 20e eeuw alle polderbesturen opgeheven en kreeg het waterschap "De Maaskant" alle bevoegdheden voor het waterbeheer in het Maaskantgebied.

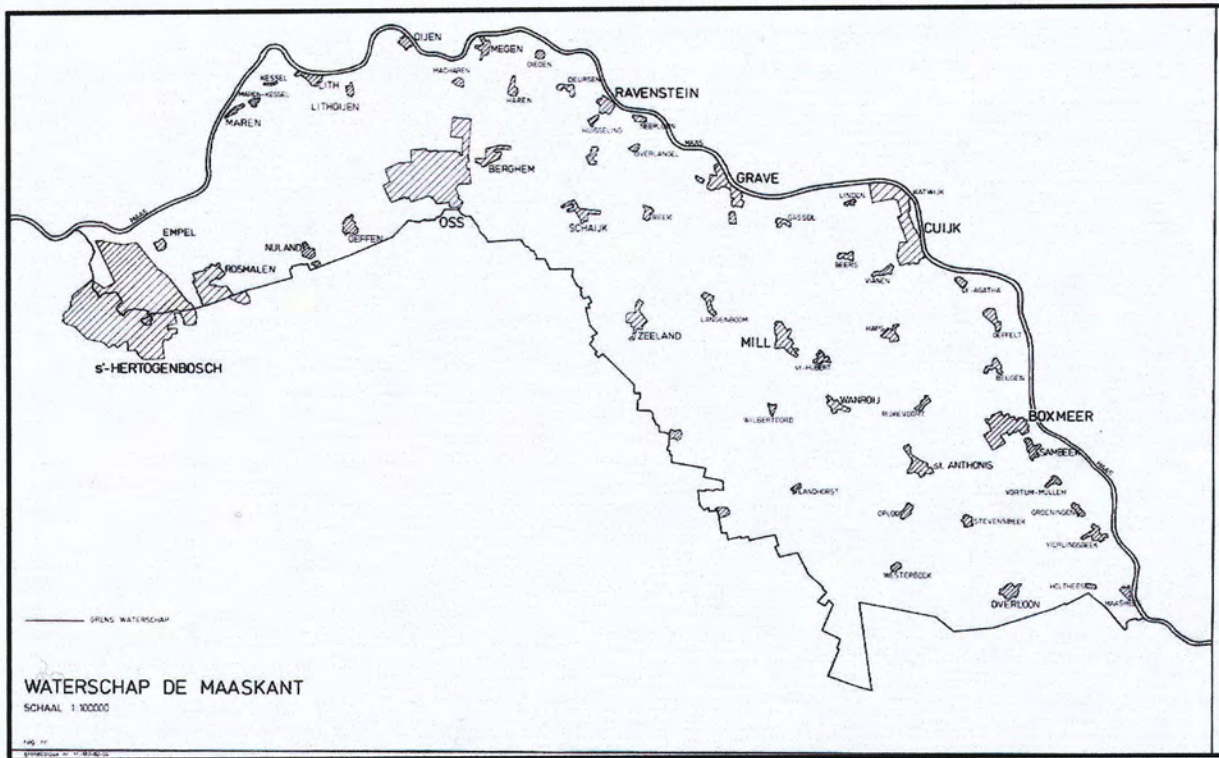
Met de instelling van dit generieke waterschap was er voor de provinciale overheid en rijksoverheid een lichaam geschapen waarmee kon worden overlegd en onderhandeld over het waterprobleem in de meest ruime zin.

Zoals gezegd kon met de instelling van dit waterschap het probleem van de Beerse Maas veelomvattend worden aangepakt. Het gekissebis tussen de verschillende polderbesturen met elk hun lokaal belang was hierdoor een halt toegeroepen. Eindelijk kon men vanuit een regionale visie het monster van de Beerse Maas gaan aanpakken. Er werd van 1921 tot 1925 een voorlopig bestuur gevormd onder voorzitterschap van Van Sasse van Ysselt, lid van de Tweede Kamer en Provinciale Staten van Noord-Brabant. Een man met veel visie, die zowel in 's-Gravenhage als in 's-Hertogenbosch veel invloed had en dus sneller met gerichte oplossingen kon komen. In 1927 komen de uiteindelijke grenzen van het Schap tot stand, zoals deze nu nog zijn, zij het dat De Maaskant per 1 januari 2004 deel uitmaakt van het waterschap Aa en Maas. Hieronder is het uiteindelijke beheersgebied van het waterschap afgebeeld.

III. De Beerse Maas

III.1 De bron

De Beerse Maas werd geboren op het moment dat de oeverwallen en rivierduinen bij Beers en Katwijk het wassende Maaswater niet meer konden tegenhouden. Het kerkdorp Linden bij Cuijk lag op een hoge zandrug, zodat Linden nooit overmatig last heeft gehad van het wassende Maaswater. De dijkbouwers van weleer verrichtten natuurlijk alleen het kostbare en zware handwerk van dijkaanleg in die gevallen dat het per se noodzakelijk was. Daarom ontbraken er dijken tussen Gassel en Linden ter hoogte van Beers

Afbeelding 4: Kaartje van Waterschap De Maaskant: Later in dit boek wordt beschreven welke oplossingen voor de beteugeling van de Beerse Maas werden gevonden

en tussen Katwijk en Cuijk.

Ook stroomopwaarts richting Boxmeer werden er geen dijken aangelegd vanwege de hoge rivieroevers. Deze natuurlijke waterkeringen bij Beers en Katwijk konden in bepaalde winters vanaf de 16e eeuw het water niet meer keren en werden in de volksmond "overlaten" genoemd. De overlaat tussen Cuijk en Katwijk had een lengte van ± 800 meter en die tussen Escharen en Gassel bij Beers had een lengte van ± 2500 meter. Beide overlaten werden in de lage Maaskant niet vaak in één adem genoemd. Veelal werd in de volksmond gesproken over "De Beerse Overlaat".

De overlaten begonnen te werken als de Maas bij Grave tot een hoogte van 10,35 NAP was gestegen. Het water vloeiده dan over de niet of minder goed bedijkte oeverwallen de Maaskant in. Vooral de overlaat bij Beers met een breedte van ca. 3177 meter was de grote uitlaatklep voor de reguliere Maas.

De overlaat bij Katwijk had een breedte van ca. 800 meter en verloor haar werking in 1882 bij de aanleg van de spoordijk Nijmegen – Venlo.

Op onderstaande afbeelding is de Beerse Overlaat en dus in feite de bron van de Beerse Maas aangegeven.

III.2 Het stroomgebied

Hieronder is het stroomgebied van de Beerse Maas, zoals deze bij hoog water werd gevormd cartografisch afgebeeld. Deze kaart trof ik aan in het boek van Drs. H. Buijks "675 jaar Waterschappen in de Maaskant, 1309 - 1984".

III.3 Begrenzing

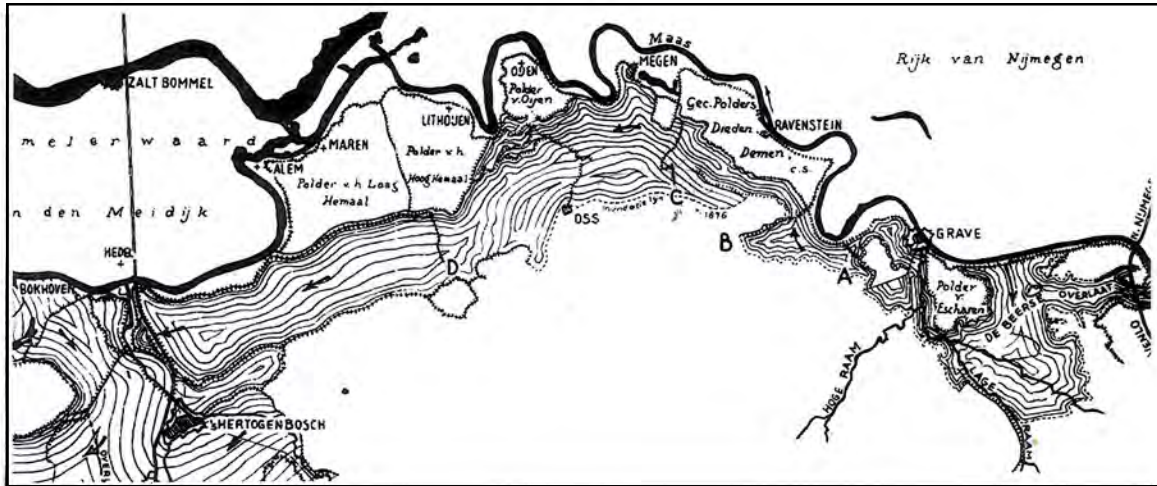
Als de Maas haar water loosde via deze overlaten

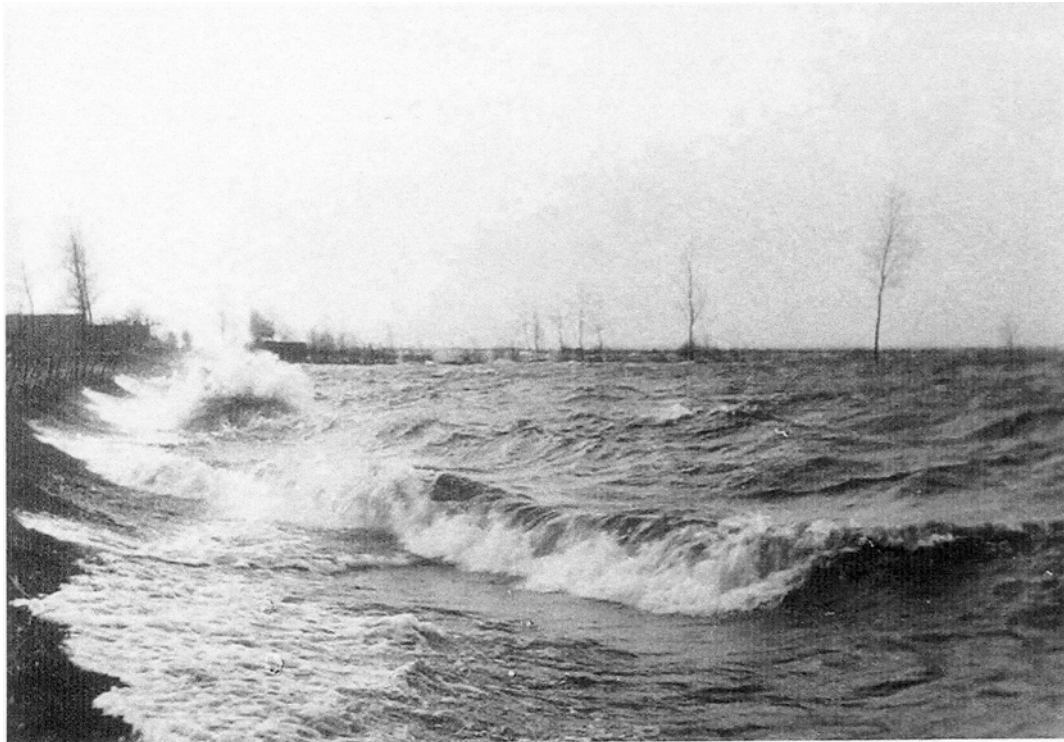
Afbeelding 5: Kaartje: Detail Historische Atlas Noord-Brabant, bladno. 572, schaal 1:2500 herzien in 1910

ontstond er in westelijke richting een uitlaatgebied, dat liep vanaf Cuijk-Beers tot aan 's-Hertogenbosch en zich bij extreem hoog water weer voortzette richting het westen tot aan Waalwijk. Ik heb mij evenwel beperkt tot het bespreken van de waterproblematiek ten oosten van 's-Hertogenbosch. De noordelijke grens van de Beerse Maas werd in de Rosmalense- en Empelse polder voor een belangrijk gedeelte gevormd door de kade van de Hertogswetering. Deze wetering werd begin 1300 gegraven met ondersteuning van Hertog Jan II van Brabant, hetgeen de naamgeving verduidelijkt. (Zie pag. 18

van het boek van Drs. H. Buijks "Van den Grave aff totter Diezen toe"). Deze wetering liep van Grave tot aan Gewande en had een belangrijk aandeel in de uitwatering van de binnendijks gelegen polders. Op de functie en geschiedenis van deze wetering kom ik later nog terug. De zuidelijke grens van de Beerse Maas werd in het gebied ten oosten van 's-Hertogenbosch gevormd door de Zeedijk die op verschillende plaatsen ook wel andere namen droeg, zoals Heinisdijk, Zomerdijk etc. Deze dijk liep van Engelen – Orthen – Herven – Rosmalen – Bruggen - Kruisstraat – Heeseind –

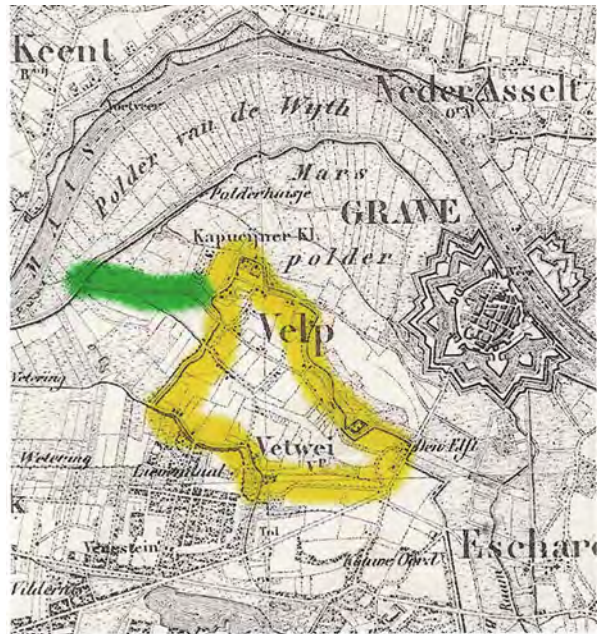

Afbeelding 6: Kaartje: Het stroomgebied van de Beerse Maas tussen Cuijk en 's-Hertogenbosch. A, B, C, zijn dwarsdijken: A de Peeldam, B de Erfdijk, C de Groenendijk, D de Kepkensdonkdijk

Afbeelding 7: Deze foto, gemaakt op 19 januari 1920, geeft de situatie weer tegenover de school van de Kruisstraat en werd mij aangereikt door Heemkundekring Nuwelant

Nuland richting Geffen en Oss. Om een goed beeld te krijgen van de immense omvang die de Beerse Maas voor het Maaskantgebied heeft gehad is op de pagina's 11-14 het stroomgebied van de Beerse Maas tussen 's-Hertogenbosch en Beers op een aantal topografische kaarten van het toenmalige Ministerie van Oorlog, verkend in 1837 – 1838, gegraveerd in 1851, van Oost naar West aangegeven. Hieruit blijkt dat de Beerse Maas op haar breedste punt ca. 3 km besloeg. Volgens hooggegevens moet de Beerse Maas in de polder ten noorden van Rosmalen op sommige plaatsen wel een diepte van 2,50 tot 3,00 meter hebben gehad. Bij een harde wind kon dit gebied dan ook veranderen in een heuse binnenzee die de Maaskantbevolking angst inboezemde. Deze werd nog eens versterkt als in de lente na een flinke vorst de ijsschotsen zich een uitweg zochten richting de sluisen en later de gemalen in Gewande en Orthen. Woorden kunnen niet altijd uitdrukken wat de Beerse Maas voor ellende heeft gebracht, vandaar. Op onderstaande foto wordt dit duidelijk aangegeven.

Afbeelding 8: Kaartje met plaatsen o.a. Velp, Grave en Nederasselt

III.4 De compartimenten

De Beerse Maas liep in de praktijk niet meteen van Beers naar 's-Hertogenbosch of in extreme hoogwatersituaties nog verder richting het westen de Langstraat in. Feitelijk waren er 7 compartimenten, gevormd door dwarsdijken, die het water in fases tegenhielden. Het principe was dat het water in dat compartiment weer werd afgevoerd naar de Maas via een sluis of, zo dit niet het geval kon zijn, door en over de dijk via sluisjes, overlaten en/of overstromingen. In dat geval kwam het volgende compartiment aan de beurt. Hierna zijn deze dammen cartografisch afgebeeld en wordt een kleine toelichting gegeven op hun ligging en functie. Eerst liep het vrijgekomen water nabij Velp tegen de Peeldam aan.

Hiernaast is de binnenpolder van Velp afgebeeld. Westelijk daarvan liep de Peeldam tot aan de Maasdijk. Deze dam diende vooral om het zure water van het riviertje de Raam dat uit de Peel

kwam op te vangen en/of te leiden via een sluisje naar de Maas. Zonder deze dam zou dit zure water – de landbouw was daar niet blij mee - bij hoog water meteen worden opgenomen in de Beerse Maas. Voor de aanleg van deze dam werd in 1900 een apart waterschap opgericht, te weten: "Het waterschap de Peeldam". Eerst bij extreem hoog water stroomde het water via een overlaat door de Peeldam het volgende compartiment in richting Herpen. De Peeldam verloor zijn werking omstreeks 1930 bij de bouw van het gemaal "Van Sasse", omdat dit gemaal het Raamwater direct kon uitslaan op de Maas. (Zie H. Buijks "675 jaar Waterschappen in de Maaskant, 1309-1984", pag. 46 en 62).

Afbeelding 9: Kaartje met plaatsen o.a. Herpen, Keent, Schaijk en Reek.

Het volgende obstakel was de Erfdijk bij Herpen. Deze liep van het buurtschap Aalsvoort naar Herpen en was aanvankelijk een slaperdijk. Door het ontstaan van de Beerse Maas kreeg hij de functie van primaire waterkering (bandijk). In het midden-gedeelte van deze dijk zijn door doorbraken verschillende wielen ontstaan. Via deze wielen stroomde de Beerse Maas verder naar het westen. Gelukkig is een groot gedeelte van deze dijk nog intact, dus ook een stille getuige van het verleden in het landschap.

Vervolgens kwam het compartiment aan bod waar in de geschiedenis van de Beerse Maas veel strijd is geleverd, te weten de Groenendijk. Deze liep van het buurtschap Duurens Eind bij Berchem naar de zuid-oostelijke punt van de Oude Maas tussen Me-

gen en Dieden. De Beerse Maas vond via enkele sluisjes in de Groenendijk haar weg richting het volgende compartiment.

Afbeelding 10: Kaartje met plaatsen o.a. Haren en Deursen.

Als deze sluisjes onvoldoende capaciteit boden ging dat proces verder via het overstromen van de dijk. Op naastgelegen detailkaart van 1851 zijn in het gebied waar de Landringdijk overgaat in de Groenendijk aan de westzijde nog een aantal wielen aangegeven; op dit punt ging de Beerse Maas dus bij extreem hoogwater over de dijk naar het volgende compartiment. Deze wielen zijn inmiddels verdwenen, evenals de Groenendijk zelf.

In III.3 ga ik uitvoerig in op de in dit gebied gevoerde strijd voor het tegenhouden, c.q. versneld afvoeren van het water.

Afbeelding 11: Kaartje met plaatsen o.a. Teeffelen en Oss

Als het wassende water de Groenendijk had overstromd kwam de Osser Meerkade in beeld. Deze kade liep van noord naar zuid van de Zeedijk van Teeffelen naar Oss, waar deze kade de naam droeg van Noord Kade. Ook in deze dijk lag een aantal sluisjes die voor de doorvoer van de Beerse Maas moesten dienen. Ook hier weer hetzelfde ritueel, bij te weinig doorvoercapaciteit ging de Beerse Maas vrolijk verder over de dijk richting 't westen. De laatste beschermer van de Lage Maaskant tegen de Beerse Maas was de Kepkensdonkdijk. Deze dijk liep tussen Kessel en Nuland — Geffen en werd in 1880 uitgebreid tot aan de Koppeldijk tussen Nuland en Geffen, waardoor deze dorpen een betere

Afbeelding 12: Kaartje met de plaatsen o.a. Kessel, Lith en Lithoijen

bescherming kregen tegen de fratsen van de Beerse Maas. Over de functie van deze dijk is in het verleden veel onenigheid ontstaan tussen de diverse polderbesturen. In hoofdstuk III ga ik daar verder op in. Deze dijk was specifiek voorzien van een overlaat voor het doorlaten van het wassende water, zie het door mij aangehaalde in hoofdstuk ... (Overeenkomst tussen landbouwer Willem Hanegraaf en de polderbesturen van der Eigen en van Empel).

Als deze laatste drempel genomen was schoten de polders tussen Nuland-Geffen en 's-Hertogenbosch

Afbeelding 13: Kaartje met de plaats 's-Hertogenbosch

de taak voort naar het westen, richting Vlijmen en Baardwijk. Via de Baardwijkse Overlaat vond zij dan haar einde richting zee. Over dat gedeelte van de Beerse Maas verwijs ik graag naar een aantal artikelen van W. Zeeuwen en Chr. Thijssen in het blad "Met Gansen Trou" van de Vereniging Heemkudering Onsenoort voor de Oostelijke Langstraat en 't Bovenland van Heusden, uitgebracht vanaf 1973 e.v.

vol met water. Ook in deze polder is tussen de diverse polderbesturen veel gestreden over het inlaten, keren etc. van het water.

In dit laatste en laagste compartiment van de Beerse Maas moest het water dan tot ca. 5,50 m + NAP stijgen om over de oostelijke Diezedijk via de Dieze naar de Maas te kunnen wegstromen. Het behoeft geen verdere uitleg dat dit geen ideaal plaatje was voor 's-Hertogenbosch en omgeving.

Als de Maas lang een (te) hoge stand bleef houden kon de Dieze en dus ook niet de Beerse Maas hun water niet op de Maas afzetten en zette de Beerse Maas via de westelijke Diezedijk haar verwoestenen-

III.5 Isolement van de Maaskant

Als de Beerse Maas regeerde was de bevolking aan de Maas volledig afgesneden van de bevolking op de zuidelijke zandgronden. Ook de stad 's-Hertogenbosch was over land slechts over één weg bereikbaar. Verder moesten alle contacten plaatsvinden over het water. In het boek van Henk de Werd "Rosmalen was een ellendig land" wordt op de pagina's 40 e.v. vermeld dat er op het einde van de 18e- en in het begin van de 19e eeuw bij ernstig wateroverlast ten minste 3 veren in Rosmalen en omgeving in de vaart waren, te weten:

- 1) het veer vanaf St Annaborcht naar de Blauwe Sluis, Gewande en Empel;
- 2) het veer op Nuland via de Kruisstraat;
- 3) het veer op 's-Hertogenbosch;

Een tweetal verordeningen omtrent bevolkingsregistratie rond 1850-1860

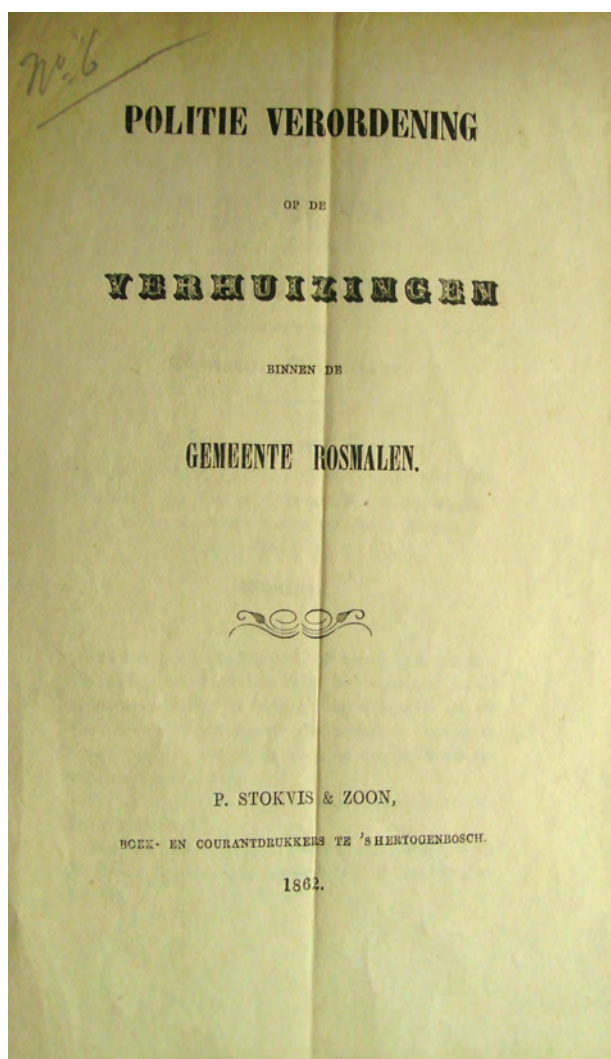
Michiel van Heumen

De geboorte van onze Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) kunnen we dateren op 1850. Met ingang van 1 januari van dat jaar vond in Nederland een registratie van de loop van de bevolking plaats in zogenaamde bevolkingsregisters.

Daarvóór waren er, uitgaande van lokale, provinciale of landelijke initiatieven, al pogingen ondernomen om tot een dynamische registratie van de bevolking te komen. Naast optekening van de loop der bevolking –wie vestigden zich in een gemeente, wie vertrokken er en wie verhuisden er binnen de gemeente zelf - vond ook vastlegging van de bevolking op één bepaald moment plaats. Dergelijke volkstellingen vonden in Rosmalen plaats in 1810, 1814, 1826, 1830 en 1840.

Maar registers die ná het moment van telling nog werden bijgehouden, werden pas ingericht bij een Koninklijk Besluit (KB) van 22 december 1849 (Stbl 64). Het bevolkingsregister dat aanving in 1850 was gebaseerd op de derde algemene volkstelling gehouden naar de toestand op 19 november 1849.

Het voert te ver om de hele geschiedenis van het bevolkingsregister hier te verhalen. Voor een goed begrip kan worden volstaan met de vermelding dat het KB van 22 december 1849 werd vervangen door een KB van 3 november 1861 (Stbl 94). Een ingewikkelde juridische formulering uit het KB van 1849 van de personen die moesten worden ingeschreven in de registers, werd toen vervangen door een meer met de werkelijkheid overeenkomend of een –zo men wil- minder gecompliceerde omschrijving. Het KB van 1861 sprak namelijk over registratie van ‘alle personen die in de gemeenten werkelijk wonen of aldaar hun gewoon en duurzaam verblijf houden’.

Het werd volgens het genoemde KB van 1849 aan de plaatselijke besturen opgedragen om voorschriften op te stellen hoe verandering van woonplaats van de ingezetenen geregeld werd. De gemeenteraad van Rosmalen heeft hiertoe in december 1853 een politieverordening vastgesteld, waarvan de tekst hieronder volgt.

Het opvolgende KB van 1861 schreef uniform, dus

voor alle Nederlandse gemeenten, voor hoe aangifte moest worden gedaan voor de bevolkingsregisters. Dit was een landelijke regeling, de afzonderlijke gemeenten mochten aangaande woonplaatsverandering er geen verordeningen meer op nahouden die in strijd waren met de bepalingen van laatstgenoemd KB. Het besluit van de gemeente Rosmalen uit 1862 regelde de verhuizingen binnen de gemeente; daarbij werd de verordening op woonplaatsverandering ingetrokken. Ook de tekst van dit raadsbesluit volgt hier.

Verordening op woonplaatsverandering in de gemeente Rosmalen, 1853

Verordening op de woonplaats veranderingen in de Gemeente Rosmalen.

Art 1.

Ieder Hoofd van een gezin of afzonderlijk levend persoon, die binnen de Gemeente zijn gewoon of tijdelijk verblijf, dat is voor langer dan eene maand vestigen wil, is verplicht binnen de eerste Veertien dagen na aankomst zich te vervoegen ter secretarie ten einde de volgens Art 76 van het Burgerlijk Wetboek voorgeschrevene verklaring te doen en tevens de voor het houden van het Bevolkings-Register vereischte inlichtingen te geven, daartoe overleggende het Getuigschrift volgens Art 4 van het Koninklijk Besluit van den 22 December 1849 (Staatsblad n° 64) in zijne vorige woonplaats verkregen

Voor Buitenlanders zal de overlegging hunner reis en verblijfpas voldoende wezen.

Art 2.

Het Getuigschrift in Art 1. vermeld zal ten koste van diegenen, welke verzuimen mogten, hetzelfde overteleggen of daarvan niet zijn voorzien, uit hunne vorige woonplaats ontboden worden.

Art 3.

Ieder hoofd van een gezin of afzonderlijk levend persoon die zijn gewoon of tijdelijk verblijf naar

elders overbrengen wil, zal voor zijn vertrek daarvan aangifte moeten doen ter secretarie der Gemeente en zich van het getuigschrift in Art 1 vermeld moeten voorzien.

Art 4.

De verplichting in de voorgaande Artikelen omschreven, zal ook verbindend zijn voor Leden van huisgezinnen, die zich in de Gemeente komen vestigen of dezelve verlaten.

Art 5.

Eveneens zal door de Hoofden van huisgezinnen of alléén wonende personen ter secretarie aangifte moeten worden gedaan:

- a van de verhuizingen binnen de Gemeente;
- b Van het verhuizen of verwisselen van inwonende dienst of werkboden

Art 6

Ieder die aan huisgezinnen of aan afzonderlijk levende personen, welke hun gewoon of tijdelijk verblijf binnen de Gemeente zullen vestigen, een gedeelte in zijne woning verhuurt of hen als slapers of kostgangers in zijne woning ofneemt [sic], is verplicht daarvan aangifte te doen ter secretarie aldaar, binnen de eerste A c h t dagen nadat de huur ingegaan zal zijn, of de opneming plaats zal hebben gehad.

Art 7.

Elke overtreding van een der bepalingen dezer Verordening zal bestraft worden met eene geldboete van Een tot Vier gulden.

Art 8.

De verbeurde boeten zullen ten voordeele van de Gemeente in de plaatselijke kas gestort worden.

Art 9.

Van elke overtreding dezer Verordening zal Proces Verbaal worden opgemaakt en ter vervolging aan het Openbaar Ministerie worden toegezonden.

Aldus vastgesteld ter Openbare Vergadering

van den Raad der Gemeente Rosmalen den
22 December 1853.

L. van Erp vz W. van Beek wethr

Politieverordening op de verhuizingen binnen de
gemeente Rosmalen, 1862

Politie-Verordening op de verhuizingen bin-
nen de gemeente Rosmalen

De raad der gemeente Rosmalen.

In zijne Openbare Vergadering van den 2
September 1862.

Gelet op art 140 der gemeente-Wet en op art
10 van het Koninklijk besluit van den 3 November
1861 (Staatsblad No 95).

Besluit:

Art. 1.

Elk hoofd van een huisgezin, dat binnen deze ge-
meente van woning verandert, doet uiterlijk binnen
eene maand na die verandering van woning, daar-
van aangifte aan het gemeente Bestuur met opgave
der betrokkene woning en voorts van alles wat tot
de invulling van de bevolkings-registers vereischt
wordt

Gelijke aangifte wordt gedaan door iederen
afzonderlijk-levendepersoon

Voor afzonderlijk-levendepersoon wordt
gehouden hij, die hoewel bij een ander wonende,
niet tot het huisgezin behoort.

Art 2.

De overtreding van eene der bepalingen van
art. 1 wordt gestraft met eene geldboete van e e n
gulden.

Art. 3.

De bestaande plaatselijke verordeningen op het be-
volkings-regis//ter en de woonplaats-Veranderingen
zijn ingetrokken.

De Raad voornoemd

De Burgemeester en secretaris

L. van Erp

De Wethouder

J. Maas

Zijnde deze verordening aan de Gedeputeerde Sta-
ten van NoordBrabant volgens hun berigt van den
12 September 1862 G n° 22 in afschrift medege-
deeld.

En is hiervan, ingevolge art 169 der gemeen-
te-Wet, met in achtneming van het in art 173 dier
wet voorgeschreven formulier, afkondiging ge-
schied, op de wijze bepaald bij de plaatselijke Ver-
ordening, ter uitvoering van art 172 derzelfde Wet
– vastgesteld door den gemeente-Raad den 29 April
1852 – op zondag den 14 September 1862 des
voormiddags om 11 ure.

Burgemeester en Wethouders
der gemeente Rosmalen
De Burgemeester & secretaris

L. van Erp

De Wethouder

J. Maas

Literatuur: Knotter, A., en A.C. Meijer (red.), De
gemeentelijke bevolkingsregisters 1850-1920, ge-
publiceerd in 1995 in de serie Broncommentaren
van het Instituut voor Nederlandse geschiedenis, te
raadplegen via de site www.inghist.nl
Bronnen: Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief
gemeente Rosmalen 1811-1932, inv.nrs. 968, 971.

Rusmollese Portretten (9) - Krien van Hirtum

In de negentiger jaren werd een groot aantal Rosmalenaren geïnterviewd voor een van de Rosmalense weekbladen. Met toestemming van de schrijvers van toen heeft Rosmalla een aantal van deze gesprekken opnieuw gepubliceerd. Ze geven een prachtig beeld van het leven in Rosmalen in de tweede helft van de twintigste eeuw. Deze keer is ons oud-redactielid Krien van Hirtum aan de beurt. Uiteraard gaf hij zijn volledige medewerking aan het plaatsen van dit interview, waarvoor onze dank.

Quirien van Hirtum, Krien zoals hij genoemd werd, is een zoon uit een groot gezin. Hij heeft 6 broers

en 4 zussen, waaronder zijn tweelingbroer Han. Hij is een zoon van Piet van Hirtum en Truus de Laat, geboren 9 mei 1942 op Dorpsstraat 12, waar nu de Pastoriestraat begint. Zijn vader was

jachttopziener bij de joodse familie Lewin op landgoed "Duyense Hoef" wat nu Mariaoord is. Later is hij gemeentebode geworden. Hij heeft dat 32 jaar gedaan en veel mensen kennen hem daarvan.

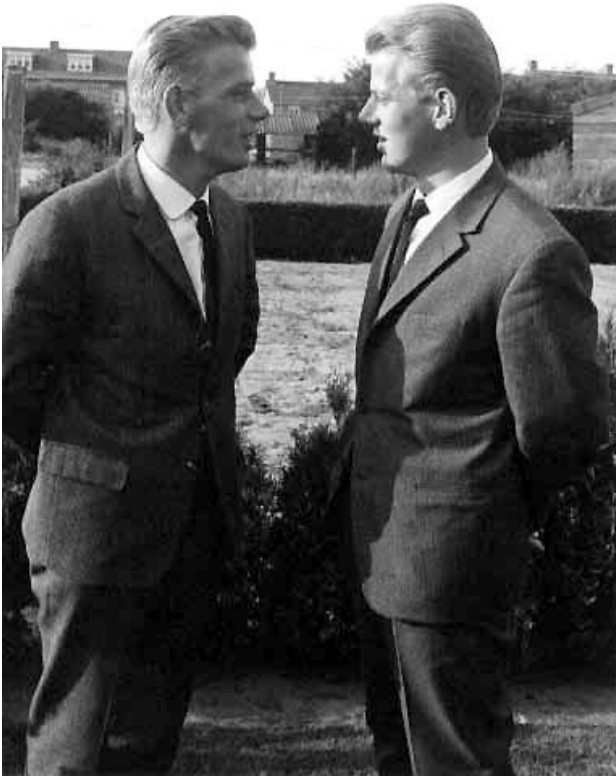
In 1956 is het gezin verhuisd naar de Raadhuisstraat. Dat was toen nog een halfverhard zandpad. Het was het eerste huis aan de rechterkant, naast een brandweershuisje dat voorzien was van een duwwagentje met spuit. Later is daar de brandweerkazerne gebouwd en nog later de Rabobank.

Krien werd, zoals bijna iedereen in Rosmalen, rooms-katholiek opgevoed. Hij ging ook naar de bewaarschool bij de nonnetjes. Krien herinnert zich daar nog veel van, vooral iets wat veel indruk op hem heeft gemaakt. Krien: "Ik was vijf jaar oud.

Wij kregen 10 cent schoolgeld mee naar school, dat we aan de nonnen af moesten geven. Maar mijn broertje en ik hadden daar een andere bestemming voor bedacht. We gingen naar het snoepwinkeltje van Marinus van de Wijst en kochten voor al het geld snoepjes. Op school verraadden we ons zelf omdat we onze mond nog vol snoep hadden. De zuster was heel boos en voor straf mochten we niet met het klasje gaan wandelen, maar moesten we op onze knietjes op de houten vloer blijven zitten tot ze terugkwamen. Toen de school uit was, moesten mijn broertjes en ik mee naar het klooster. De non nam ons mee naar de kelder, naar de grote, kolengestookte verwarmingsketel en zei dat dit de hel was. Het deurtje werd opengemaakt en mijn broertje werd voor de vlammen gehouden. We moesten beloven, dat we het nooit meer zouden doen, anders zou het dus slecht met ons aflopen. Wij waren nogal overstuurd, maar toen we er thuis over wilden vertellen, werd vader zo boos dat we het geld versnoept hadden, dat we het gebeuren met de verwarmingsketel op dat moment maar voor ons hielden. Dit vergeet ik nooit meer!"

"In de oorlog was mijn moeder ook baker in het dorp, maar wij als oudsten zagen nooit dat ze zelf in verwachting was. Het is zo, dat ze 's morgens hielp bij de geboorte van Lambert Kersten en 's middags zelf van ons, de tweeling beviel."

Bij Krien thuis hadden ze veel huisdieren zoals: kippen, eekhoortjes, een varken, konijnen en een vos. Zij speelden veel buiten en op straat. Spelletjes zoals cowboy, ze groeven kuilen en haalden kattenkwaad uit. Krien: "We verdienden een centje bij door te helpen in de fruitboomgaard van mijnheer v.d. Boogaard. De kippen liepen los en wij bedachten dat het een leuk spelletje was, om eieren bij voorbijgangers tegen de fiets te gooien. Wij verscholen ons dan in de naastgelegen treksloot. Op een keer werd een vrouw geraakt die bij ons in het huishouden werkte. Ze werd zo kwaad, dat wij niet

Tweeling Han en Krien van Hirtum 1964

meer uit de sloot durfden te komen en daar uren zijn blijven zitten. Ook in de tuin van Lutkie waren we in de herfst vaak te vinden, om kastanjes en noten te rapen. Dat mocht niet en Keesje de Kort, die bij de villa woonde, bewaakte zo'n beetje de boel. Die kon heel hard lopen. Als hij ons niet te pakken kon krijgen, waren we er nog niet vanaf, want dan ging hij naar school en moesten we daar onze handen laten zien, of ze bruin waren van de noten. Als dat zo was, waren we alsnog het haasje".

In ons dorp was schoenmaker Bertus v.d. Westen een bekend figuur. Hij repareerde de schoenen waarvoor hij een hele rits spijkertjes in zijn mond stopte, wat op kinderen ontzettend veel indruk maakte. Toen Krien daar een keer met open mond

naar stond te kijken, of Bertus er niet per ongeluk eentje inslikte, gaf zijn broer Han hem een duw en Krien viel dwars door de ruit. Van schrik heeft hij een hele tijd een omweg gemaakt om naar school te gaan.

Marinus Groos was ook zo'n bekend figuur in het dorp met zijn winkel, waar alles te koop was. Krien: "We woonden er recht tegenover. We verdienden daar met alle buurkinderen een centje bij, met o.a. het vullen van "tutflesjes" met kleine snoepjes uit een zinken teil. Marinus verkocht ook vuurwerk en heeft ook eens een keer flesjes met een ontplofbare inhoud in de polder in brand gestoken om ervan af te zijn. De flesjes knalden uit elkaar en het leek wel oorlog!".

Rond 1950 was er een grote brand bij café het Centrum van Schel. Krien vertelt hierover:

"Het was winter en toen we 's morgens gingen kijken leek het wel een ijspaleis, maar dan zwart-wit. Zwart van het roet en wit van het bevroren bluswater. In de zomer werd er een nieuw café (nu de Kêp) gebouwd en mijn broertje Han en ik speelden op de bouw. Het was warm, we hadden dorst en we vonden een krat met een flesje waar iets in zat. We dronken ieder een halve liter, wat later wasbenzine bleek te zijn. Omdat het ons niet goed bekwam, gingen we vlug op huis aan. Vader nam contact op met de huisarts en die zei: "Laat ze maar goed melk drinken, dan komt het wel weer goed". Vier dagen lang mochten we zoveel melk drinken als we wilden en gelukkig hebben we het overleefd!"

In de eerste klas van de lagere school kwam Krien samen met Han nogal eens te laat en daarom bracht moeder de tweeling soms met wat "drang" naar school. Meester Hoogstraten zag moeder aan komen zeulen met de twee, sprong door het raam, pakte er een onder iedere arm en ging door hetzelfde raam weer naar binnen. Op de lagere school werd er niet zachtzinnig met de jongens omgegaan, als ze iets deden wat niet mocht. Er werd aan de oren getrokken, een "bokkepootje" gegeven, of ze moesten een stapel schriften ophouden, op de knie-

ën op de houten vloer enz. Zijn vrienden waren daar Hennie van de Wassenberg en Adri van Venrooij. In de 7^e klas, wat men toen VGLO noemde, kreeg Krien al een beetje handenarbeid en techniek, wat hij later voortzette op de Ambachtschool in Den Bosch, waar hij voor machinebankwerker leerde.

Na de Ambachtschool ging Krien werken bij Hoffschlag in Hintham. Hij vertelt hierover: “Ik maakte daar legerwagens schoon, waarvan de onderkant met wasbenzine vetvrij en zandvrij moest worden gemaakt. Omdat ik daar allemaal bloedzweren van kreeg, ben ik daar vertrokken en ik vond een baantje bij Keser, een zaak in Schrijf- en Telmachine en kantoorartikelen. Ik werkte daar als boodschappen- en loopjongen. Regelmatig moest ik naar de bank van Van Lanschot om daar cash het geld voor de salarissen te halen. Op een keer moest ik voor de boekhouder een briefje van duizend op die bank gaan wisselen. Ik speelde ermee in mijn broekzak en bij de bank wilde ik het briefje pakken. Het was weg!!! Ik kreeg bijna een hartverlamming, want dat was voor mij een jaarsalaris. De paniek sloeg toe en ik heb anderhalf uur door Den Bosch gezworven om te bedenken wat ik moest doen. Uiteindelijk ging ik terug naar Keser en zocht daar zo “nonchalant mogelijk” het hele bedrijf af, maar vond niets. Tot de boekhouder een briefje van duizend omhoog hield en vroeg:”Zoek je soms dit?” Ik had het daar al uit mijn broekzak laten vallen, maar hij wilde me een lesje leren. Dat had ik: nooit met geld spelen of stoer doen!”

Op zijn negentiende werd Krien opgeroepen voor militaire dienst. Krien: “Ik wilde graag mijn rijbewijs halen, maar werd afgekeurd als chauffeur, omdat ik geen gevoel en geen aanleg voor auto’s zou hebben. Omdat ik een zielig verhaal ophing, kreeg ik alsnog een kans en haalde wonder boven wonder toch mijn rijbewijs. Ik kwam toen bij de Oorlogsgravendienst van de Landmacht in Oirschot, maar was ook particulier chauffeur. Zo heb ik ook de latere minister en burgemeester van Tilburg Gerrit

Brokx leren kennen, die luitenant in het leger was”.

Na militaire dienst heeft hij zijn vrouw Marijke, die in Den Bosch woonde, leren kennen. Marijke was evenals Krien lid van een kanarievereniging. Ze ontmoetten elkaar bij café Anna van Zuylen. Krien was toen 22 en Marijke 16. Hij durfde thuis niet te vertellen dat hij verkering had met een veel jonger meisje en zei dat hij niet wist hoe oud ze was. Maar uiteindelijk is het toch allemaal goed gekomen en op 30 augustus 1968 zijn ze getrouwd

Interessant om te vermelden is zeker dat Krien ook jarenlang, samen met zijn vader en broers Toon, Han en Bert bij het Gilde St. Catharina is geweest als vendelier. Ook was hij lid van Handboogschutterij De Volharding.

Dat het wel meeviel met zijn ongeschiktheid als chauffeur en geen gevoel voor auto’s, blijkt uit het volgende. Krien: “Na mijn militaire dienst heb ik als chauffeur en vrachtwagenchauffeur gewerkt voor verschillende bedrijven. In 1971 ben ik begonnen als particulier chauffeur van de Commissaris van de Koningin op het Provinciehuis. Ik heb gereden voor de commissarissen Kortmann, van der Harten, van Agt en de laatste 16 jaar voor Houben. Toen deze met de VUT ging, heb ik besloten dit ook te doen. Ik heb enorm van mijn werk genoten, maar geniet nu ook van mijn vrije tijd. Ik ben al 20 jaar lid van de Jeu de Boulesclub, ik tuinier graag en ga samen met Marijke op pad met de caravan.”

Marijke en Quirien hebben drie zoons: Peter, Bas en Paul en zes kleinkinderen. Een fijn gezin! Aan het eind van ons gesprek, zegt Quirien over het gezin waar hij zelf uit komt: “Als ik zo terugkijk, heb ik een fijne jeugd gehad en ben ik mijn vader en moeder dankbaar dat zij dat voor ons mogelijk gemaakt hebben. Ze waren er altijd voor ons, ondanks het grote gezin!” Mooi om daar mee te besluiten.

Zandhazendurper (Rosmalenaren)

Jan Hoofs

Carnaval in het algemeen

Even de lol en de leut terzijde, we gaan duizend jaar terug in de tijd toen er ook al carnaval werd gevierd.

Carnaval, dat zo oud is als de mensheid, was in vroegere jaren een feest dat de lente moest inluiden. De Egyptenaren, Grieken en Romeinen kenden dit feest ook al en sloten daarmee de donkere winterdagen af. Deze lentefeesten werden door alle volkeren gevierd. Het is nog steeds onduidelijk waar het woord carnaval vandaan komt. In Frankrijk kent men het woord 'Carn Levare' zonder vlees in de vastentijd of in het Spaans 'Carnes Tollend' wat betekent 'vlees vaarwel'.

Men beweert ook wel dat het woord carnaval komt van "Carrus Navalis", hetgeen scheepskar betekent. Misschien zijn de Germanen en de Kelten hieraan debet omdat zij tijdens een soortgelijk feest het beeld van een god op een schip op wielen begeleid door een bonte stoet vrolijke mensen in allerlei vermommingen door de omgeving trokken.

In 1673 komt in Nederland het woord carnaval voor. Merkwaardig is dat in Duitsland het woord carnaval pas in 1780 voor het eerst opdook. De katholieke Kerk heeft het carnavalsfeest vroeger altijd gezien als een heidens ritueel. Dit kwam vooral doordat er tijdens carnaval uitbundig en veel werd gegeten en gedronken en daardoor de wanorde heel groot was. Aan het einde van de zestiende eeuw (1590) werd carnaval zelfs verboden. Door de Tachtigjarige Oorlog en de Hervorming versoberde het carnavalsfeest en verdween carnaval 'boven de rivieren' helemaal. Ook in Duitsland en Frankrijk ging stilaan het hele carnavalsfeest ten onder. Maar wat we wel zien is dat in deze periode het carnaval in Venetië tot grote bloei kwam. Het San Marcoplein was en is nog steeds een bekend verzamelpunt van de carnavalsvierders. De maskerindustrie van

Venetië heeft daardoor wereldwijde bekendheid gekregen.

Tijdens de Franse Bezetting van 1796 tot 1814 begon heel voorzichtig in het Duitse Rijnland carnaval weer tot leven te komen. In 1823 werd in Keulen zelfs een echt 'karnavalsgesellschaft Drie Gestirn' opgericht. Daarna ging het als een sneeuwbal rollen. Eerst Koblenz, Münster, Aken en Mainz in 1838. Nederland volgde pas later. In onze omgeving werd in 1882 'De Oeteldonksche Club' opgericht. In het gemintemuseum van Oeteldonk wordt een goed overzicht gegeven vanaf het internationale carnaval tot aan het Oeteldonkse carnaval. En als je dan nog het geluk hebt om rondgeleid te worden door Leo Gloudemans 'unne echte Rusmollese-Bossenaar' dan wordt het beeld carnaval heel duidelijk. Nog in een beginstadium heb ik het genoeg gehad mee te mogen denken en carnavalspullen mede uitgezocht met het team van Rob van de Laar, de minister-president van De Oeteldonkse Club en inrichter van het museum. Als u goed kijkt vindt u er hele kleine Zandhazendurpse dingetjes. Natuurlijk zult u zeggen: " veel te weinig !", maar de Zandhazendurpse vlag hangt er toch maar in top.

Optocht 1978 met de stoomwals van Heijmans NV.

Zandhazendurp in het bijzonder

Wie was de eerste Prins van Zandhazendurp?

De eerste Prins in 1966. Mart van Drunen als Zijn Doorluchtige Hoogheid Prins Mart 1. Hij bleef dit zeven jaar

Als je tijdens carnaval in een van de Zandhazendurpse café's met vrienden aan de pils bent, gaat het bijna altijd over de goede oude tijd. De tijd dat alle activiteiten plaatsvonden in en om de Kentering. En dan bedoelen we natuurlijk: dé Kentering onder het beheer van Bert van 't Schip. Onder het genot van het bier worden dan sterke verhalen van vroeger verteld. Wie nu eigenlijk de oprichters zijn van Zandhazendurp komt dan niet goed uit de verf. Daarom hier het enige echte verhaal.

Op 14 december 1964 werd met een groot feest voor alle inwoners van Rosmalen de Kentering geopend. Tijdens deze opening ontstond bij drie bekende Rosmalenaren: Bert van 't Schip, Huib Breu-

er en Kees de Graaf het idee om carnaval in Rosmalen te brengen. Een voorzichtig begin werd gemaakt door het organiseren van de kinderoptocht die in 1965 door Rosmalen trok. Door het succes en de grote belangstelling was duidelijk dat Rosmalen rijp was voor carnaval.

In april 1965 had in de Kentering een zogenaamde herkenningsavond plaats. Het onderwerp van gesprek was de oprichting van een carnavalsvereniging. Gestemd door de positieve inbreng van de talrijke aanwezigen kwam er een nieuwe samenkomst in café Juliana, waarvoor een aantal Rosmalenaren telefonisch of persoonlijk werden uitgenodigd. De leiding van deze avond lag bij de heren Piet van Creij als voorzitter en Huib Breuer. Vooral Huib Breuer, een Limburger van geboorte en op dat ogenblik Prins Huib I van de Limburgse club Limburgia in 's-Hertogenbosch, wist als geen ander hoe carnaval georganiseerd moest worden. Ook werden deze avond de partners uitgenodigd ter kennismaking. Het werd een complete feestavond met als slot toezeggingen voor de oprichting van een complete Raad van Elf.

Ondertussen was er contact met Albert van Nuland voor de oprichting van een carnavalskapel. Deze start ging moeizaam maar na enkele weken werden toch twaalf muzikanten van de Harmonie Sint Cecilia bereid gevonden hieraan hun medewerking te geven. Huub Quekel was één van de muzikanten en werkte overdag bij De Gruyter in 's-Hertogenbosch waar hij een tekenaar Jac. Feld (geboren 09-10-1939 in Obdam) kende, die de overbekende tekeningetjes van de Zandhaas in allerlei vormen maakte. De allereerste tekeningen, waaronder een liggende zandhaas op de voorpagina, verschenen in De Zandhazendurper van 1969.

In augustus 1965 werd de eerste Raad van Elf samengesteld en ontstond ook de naam "Vrienden van het Rosmalens Carnaval". Tijdens de 11 - 11 viering van november 1965 in de Kentering werd de Raad van Elf officieel geïnstalleerd en vanaf die datum wordt Rosmalen tijdens carnaval omgedoopt tot Zandhazendurp.

Enthousiast werd Mart van Drunen onthuld als Zijn Doorluchtige Hoogheid Prins Mart I (1965 - 1972). Zijn adjudant werd Kees de Graaf. De Raad

Pastor Jan Schepers tijdens de carnavalsmis in 2002

van Elf en bestuurleden waren de heren: P.v. Creij (voorzitter), J. v.d. Bergh (secretaris), H. Breuer (penningmeester), Th. Derksen, M. Heijmans, H.v. Helvoirt, A. Heijmans, L.v.Herpen, J. Coppens, Q v.d. Berg, J. de Letter, M. v.d. Oetelaar en A. Verstappen. Op 8 november 1968 kwam er een officieel bestuur. De heren P. v. Creij voorzitter, Th. Derksen, secretaris, A. Heijmans, penningmeester, leden: M. Heijmans en B. Pennings, waarna de oprichting van 'Vrienden van het Rosmalens Carnaval' notarieel werd vastgelegd.

Vooraf in die beginjaren was de organisatie een gigantisch karwei. Dankzij Huib Breuer, "de grote kleine man", zoals Jos de Letter het zo treffend verwoordde in zijn speech bij het tweeëntwintig jarig bestaan in 1987, was de grote organisator (zie in memoriam Huib Breuer). Over Jos de Letter ge-

sproken, hij werd in 1966 president van de Raad van Elf en presenteerde ook de programma's. Maar de titel "President" lag blijkbaar wat gevoelig in Zandhazendurp en werd in 1967 veranderd in Ceremoniemeester dat Jos de Letter vijftien jaar met veel plezier gedaan heeft. In november 1981 droeg hij zijn taak over aan Henk van Beers.

Eigenlijk is er nog zo veel te vertellen. We zouden het moeten hebben over de eerste tambour-maître Gontje Voets en de Jambingirls, de fijne relatie van onze toenmalige burgemeester Jan Molenaar met carnaval, de sublieme hofkapel, de dansmariekes, de jeugdraad, Hannus dun Heiboer enzovoort. Kortom we zijn nog lang niet uitverteld en hopen in de toekomst 'het verhaal' te kunnen schrijven in een met foto's gelardeerd boek. Wie Weet Wanneer.....?

Twee dansmariekes (Gertrud en Karin) met Albert West in 1979

Wereldwinkel, het armoede-geweten van Rosmalen

Gerrit Mol

In het hart van Rosmalen, op de Driesprong bevindt zich al enkele decennia de Rosmalense Wereldwinkel. Wat velen niet weten, is dat deze winkel zonder winst oogmerk wordt geëxploiteerd door een vereniging, officieel de Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking Rosmalen.

De opzet van de wereldwinkel kun je vergelijken met de Boerenbond, ook een coöperatieve winkel, waaraan in het verleden al eens een artikel in Rosmalla gewijd werd. De geschiedenis van de Wereldwinkel geeft een beeld van hoe er in de zeventiger jaren, na de periode van wederopbouw, ook in Rosmalen meer aandacht kwam voor “over de grenzen” en hoe ook de gedachte post vatte, dat hulp aan arme landen niet alleen van goedwillende missionarissen kon afhangen. Vandaar dit artikel, dat alleen wil laten zien hoe het in de oprichtingsfase van de wereldwinkel allemaal gegaan is. Bron vormt het tamelijk uitgebreide archief van deze vereniging die nog steeds een bloeiend bestaan leidt en waarvan thans zo’n 35 Rosmalenaren lid zijn.

In 1976 nam de heer Henk van Beers, lid van de gemeenteraad van Rosmalen, het initiatief om als gemeente een dorp of project in een ontwikkelingsland te adopteren. In de week van 8 september verscheen een oproep in weekblad *De Molen* om belangstellenden voor een werkgroep bij elkaar te krijgen. Vlak daarvoor hadden Bart van Nuland en Han Wijns opgebeld naar Harry Willems, opbouwwerker, om de medewerking te vragen van het opbouwwerk om een derde-wereldwinkel op te richten. Willems zorgde ervoor dat beide initiatieven bij elkaar kwamen in een werkgroep. Bart en Han waren echte doeners: ze gingen al meteen bij de Tilburgse Wereldwinkel kijken of ze daar goederen in voorschot konden krijgen. Ook werd contact gelegd met de S.O.S. winkel in ‘s-Hertogenbosch die ook derde wereldproducten aan de man bracht. Er werd daar tegelijkertijd ook aangeklopt bij COS, het Centrum

voor Ontwikkelingssamenwerking. COS kon vooral zorgen voor de noodzakelijke informatievoorziening en bewustwording.

Het drietal kreeg in een gesprek met wethouder Van der Valk de toezegging dat de initiatiefnemers op de weekmarkt in Rosmalen en Hintham voor twee gulden een kraam konden huren. Ook zou Van der Valk uitzien naar een pandje in het centrum van Rosmalen om van daaruit eerlijke handel te gaan bedrijven. Bart en Han stelden voorlopig echter meer prijs op een mobiele kraam, dan waren ze “dichter” bij de mensen.

Er werd contact gezocht met de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels in Utrecht en met de al bestaande wereldwinkel in Berlicum. De werkgroep bestond inmiddels al uit 16 personen. Op de ledenlijst treffen we mensen die nog steeds actief zijn in Rosmalen: Henk van Bakel, Henk Knapen, Harry van Zuylen.

Er worden in die beginfase allerlei activiteiten ontwikkeld om geld bij elkaar te krijgen. In oktober 1976 staat er voor het eerst een kraam van de Wereldwinkel op de jaarmarkt. De opbrengst van die dag is maar liefst f 1100. André Syperda meldt in een vergadering van 3 november 1976 dat hij de Amerikaanse eikels niet kwijt kan, de andere eikels hebben wel 74 gulden opgebracht. Het Hoogveldcollege voert een Kenya-aktie, maar stelt geen prijs op een kraam van de wereldwinkel. Een affiche mag wel, maar die mag niet politiek gekleurd zijn. De leden van de werkgroep geven in hun missie aan dat ze niet werkeloos willen toezien als het over de ellende van de derde wereld gaat, ze willen actief zijn. Ze willen bewustwording bevorderen, mentaliteitsverandering. Ondertussen willen ze zichzelf graag laten informeren over de problematiek van de derde wereld. Daarom werd besloten 25 exemplaren van het boek “Help Hollands Hulp” aan te schaffen, op kosten van de Wereldwinkel. De vergadering geeft aan dat de politieke keuze van de leden zachtroze of misschien zelfs rood is.

Interessant is een overzicht van de verkopen in 1976, per 1 november:

f 146,85 suiker
f 564,30 koffie
f 28,75 thee
f 1300,10 diversen
Andere opbrengsten
f 259,67 giften
f 74,40 eikels

Er is een officieel verzoek aan de gemeente gericht om een pand ter beschikking te stellen. Voor Hintham wordt gedacht aan een keet. In de vergadering van 11 november worden afspraken gemaakt om de in de inmiddels uitgroeide werkgroep meer structuur te brengen. Rond Sinterklaas wil men niet al te commercieel te werk te gaan, maar er mogen wel meer artikelen verkocht worden. Ook krijgen alle Rosmalense ontwikkelingswerkers een kaart met goede wensen vanuit hun geboortedorp. Het is interessant om te lezen hoeveel Rosmalenaren toen in het buitenland werkzaam waren. Het betreft Truus Vos, de heer Wierdsma, Jan Dollevoet, Willy Heymans (Japan), Cor de Visser (Oeganda), zuster Lisette Swanenberg, zuster Catharina Maria (Zambia), zuster Hermana Redempta van Seeters (Chili), zuster Anselme van Uden (Indonesië), Martien Heymans (Zaire), zuster Heliadora Langenhuyzen (Curacao), zuster Bertha (Noorwegen), mejuffrouw Dorette Brands (Israël), pater H. Minkels.

De Gemeente Rosmalen meldt in een schrijven van 8 december 1976 dat een deel van Dorpsstraat 50 na gereedkoming van het nieuwe gemeentehuis beschikbaar komt voor de Wereldwinkel. De werkgroep ziet zelf af van een "keet" in Hintham. De huur van de huisvesting wordt f 100 per maand. De woonruimte boven de winkel mag verhuurd worden.

Een van de bestuursleden heeft zelf belangstelling! Er ontstaat discussie binnen de groep of men wil aansluiten bij de Landelijke Vereniging van Wereldwinkels. Deze vereniging was aanvankelijk nogal gericht op de politiek en het actie voeren. Thans richt men zich vooral op het verlenen van service aan de plaatselijke winkels. Daarom wordt besloten tot aansluiting. Die politiek speelt trouwens ook een rol bij het besluit om niet deel te nemen aan een pasar-malam in Vlijmen. De vrees bestaat dat deze bijeenkomst een te grote relatie heeft met Indonesië en in relatie tot de politieke acties daar (30 jaar eerder!) heeft men daar geen oren naar.

Naast de eikel-actie word ook al vrij snel oud papier ingezameld, aanvankelijk door de leden zelf in hun eigen omgeving. Bij de officiële oprichting van de vereniging in maart 1977 wordt de contributie bepaald op f 5 per jaar. Donateurs zijn ook welkom.

In november 1976 wordt besloten in de vergaderingen voortaan alleen woorden te gebruiken die voor iedereen begrijpelijk zijn. Dat lukt aardig, want als er een verslagje komt van een groep die in het nieuwe winkelpand is gaan kijken, blijkt dat iedereen erg "antoosjast" is!

Steeds blijkt dat naast behoefte aan eigen scholing, men ook informatie aan anderen wil verschaffen. Daarvoor wordt medewerking van de openbare bibliotheek verkregen.

De winkelbezetting kan door één persoon gebeuren. In een vergadering van 13 april 1977 wordt uiteindelijk toch een bestuur gekozen. Bart van Nuland, Han Wijns, Martin Hemmes, mevrouw Van de Valk en Theo Gijsbers worden uit meerdere kandidaten gekozen.

Wereldwinkel Rosmalen is hiermee ook officieel tot stand gekomen.

Foto onbekend

Foto onbekend: eigenlijk was dit de werktitel van de redactie voor een nieuwe rubriek met oude foto's waarvan niet meer bekend is wie of wat het voorstelt. Maar voor dit nummer van 'Rosmalla' dat grotendeels gewijd is aan het overleden lid van de heemkundekring en redactielid van 'Rosmalla' Ad Tibosch kan de titel eigenlijk gerust blijven staan. Want mijn zoektocht naar een onbekende foto bracht me in contact met hem en een enkele herinnering is me nog bijgebleven. Ook resulteerde de ontmoeting met hem in een foto (hierbij gepubliceerd), die zelf ook weer een beetje met Ad te maken heeft.

Een aantal jaren geleden startte ik een historisch onderzoek naar mijn ouderlijk huis aan de Rechtse Dijk (vanaf jaren vijftig officieel Hinthamsestraat geheten) en later naar de gehele Hinthamse dijk. Ook ging ik op zoek naar foto's, vooral van mijn geboortehuis: behalve bij buurtbewoners en hun kinderen en kleinkinderen, deed ik ook navraag bij een inmiddels hoogbejaarde buurvrouw van destijds, Tiny van Sonsbeek-Gludemans. Tiny vertelde me dat ze met haar trouw in 1948 op Hinthamsestraat 6 –toen nog met wijknummer E 180 aangeduid- was komen wonen, waar ze voor een rijksdaalder in de week inwoonden bij Kaatje Tibosch, de weduwe van Hendrikus –of Driek, zoals Kaatje haar overleden man noemde- van Pinksteren. Driek was al in 1921 ten gevolge van *tuberculosis pulmon* oftewel longtuberculose gestorven.

De naam Tibosch deed een belletje rinkelen: zou Ad Tibosch, een medelid van de heemkundekring, geen familie zijn van Kaatje en misschien over meer informatie beschikken? Een eerste contact was gauw gelegd: ze bleek inderdaad familie te zijn. (Later kwam ik er achter hoe precies de vork in de steel

stak: Kaatje was een zus van Martien Tibosch, de opa van Ad).

Ad ging voortvarend aan de slag en raadpleegde een tante in Den Dungen, die een oude foto van het echtpaar Van Pinksteren-Tibosch in bezit bleek te hebben. Dat leidde tot een tweetal bezoeken aan Ad. Hij woonde toen nog in de Venstraat. Wat me bijgebleven is. Zo aards als hij overkwam en handelde, had hij toch ook een andere kant. Met enige terughoudendheid (bevreesd misschien om als verkwistend of 'frivool' over te komen) liet hij mij zijn trots zien: een zeer kloeke, in blauw linnen en losbladige 'Atlas van Nederland'. Uit zijn gedachtenisprentje werd me veel later duidelijk dat zijn belangstelling voor topografie en voor kaarten al een passie uit zijn jeugd was!

En dan nu de foto: we zien Driek van Pinksteren en Kaatje Tibosch op een onbekende datum (misschien ter gelegenheid van hun 25-jarig huwelijk in mei 1920?), buiten gezeten aan de zijkant van hun huis aan de Rechtse Dijk. Er valt nog een bijzonderheid te vermelden met betrekking tot dat huis: niet minder dan drie kerkmeesters van de Hinthamse parochie hebben er gewoond! Allereerst Tijs van Gestel, de eerste kerkmeester van de Annakerk, vervolgens zijn neef Driek van Pinksteren die al vanaf zijn jeugd inwoonde bij Tijs en hem als kerkmeester opvolgde op 13 januari 1912, nadat lichamelijke ongemakken Tijs belemmerden om zijn functie goed te kunnen uitoefenen. En in beginjaren zestig de in Hintham wel bekende Toon Gludemans, die de laatste jaren van zijn leven inwoonde bij het gezin van zijn dochter Tiny.

Om met de familie Tibosch te eindigen tenslotte nóg een aardig detail: Driek van Pinksteren werd na zijn dood op 26 mei 1921 als kerkmeester opgevolgd door –jawel!- Adrianus Tibosch, een broer van de opa van Ad.

1848 : Brand op Tivoli

Henk de Werd

In bovengenoemde krant van dinsdag 13 juni 1848 las ik onder de rubriek "Nederlanden" het onderstaande bericht over een brand op Tivoli in Rosmalen. (Zie kافت van deze Rosmalla). Het was een tragisch gebeuren met een dodelijk slachtoffer.

De krant meldde de lezers:

"Gisteren morgen om 3 ure ontstond er brand in het gehucht Molenwijk, onder de gemeente Rosmalen, ten gevolge waarvan de huizinge, genaamd Tivoli, met aangelegen schuur, geheel in asch is verteerd geworden. Een noodlottig ongeluk heeft daarbij plaats gehad, namentlijk een oude vrouw, welke in genoemd huis een kamertje bewoonde, was reeds gered, toen zij, het gevaar niet ziende, wederom in haar kamertje ging, ten einde zoo mogelijk iets van haare kleederen te redden, met het ongelukkig gevolg, dat zij niet weder te voorschijn kwam. Levend verbrand is zij later van onder de puinhopen weggehaald. Naar men hoort is het huis voor brandschade in de Bataafsche brandwaarborgmaatschappij verzekert (!) en zou hetzelfde juist heden publiek worden verkocht. De oorzaak van den brand is tot heden toe onbekend. De justitie doet deswegen onderzoek."

Uiteraard ben ik in de registers van de burgerlijke stand op zoek gegaan naar de persoon in kwestie, die daar het leven liet.

Volgens die archiefstukken overleed te Rosmalen op 12 juni 1848 Adriana van den Heuvel, oud 55 jaar, geboren te Schijndel op 1 maart 1793, dochter van Andries van den Heuvel en Adriana van Kessel, weduwe van Godefridus van den Brand en van Matheus Gloudemans.

Het huwelijk van Adriana van den Heuvel en Godefridus van den Brand werd gesloten te Vlijmen op 25 februari 1821. In die akte lees ik ook, dat Godefridus van den Brand geboren was te Vlijmen op 22 maart 1797 als zoon van Jan van den Brand en Cornelia van de Leur. Kinderen uit dit huwelijk heb ik niet kunnen vinden. Iets meer dan vier jaar later, op 19 mei 1825, trad de weduwe Adriana van den Heuvel in het huwelijk met Matheus Gloudemans. Hij werd geboren te Rosmalen als zoon van Joannes Gloudemans en Catharina Verhoeven.

Twee maal gehuwd, twee maal weduwe, een armzalig leven leiden in één kamertje in het huis Tivoli om vervolgens aldaar op een tragische manier aan het einde van je leven te komen. Adriana van den Heuvel overkwam het allemaal. Diep triest!

Voor u gehoord (59)

Harry Coppens

Op 'n fisje zin een vrouwke teege de aander:
"Hedde gè dieje trouwring niej òn de verkeerde vin-
ger?"
"Ja," waar t antwoord, "ik ben mi de verkeerde mins
getrouwd..!)

'n Dame plòtste 'n advertensie in de rubriek Echtge-
noot gezocht. D'n dag d'r op kreeg ze honderd brie-
ve mi de bódschap: Ge meugt de menne hebbe.

Wanneer 'n vrouw oewen echtgenoot afvat, is d'r
gin beetere wraak dan heur hum te laote haauwe.

'n Vrouw is niej kompleet vurdè ze getrouwd
is....dan is ze d'r pas mi klaar.

'n Jungske vroeg z'n vòdder: "Pap, hoeveel kost 't
nou um te trouwe?" Vòdder antwoordde: "Dè weet
ik nog niej jonge, d'r komme alle daag nog
rekeninge bè."

Unne jonge vreugt vòdders : "Is 't waor, pap, dè in
sommige Afrikaanse lande de manne hullie vrou-
wen niej kenne, vurdè ze d'r mi getrouwd zèn."
"Dè gebeurt in alle lande, jonge."

D'r waar 'n wijs vrouwke, dè zin: "Ik heb nooit ge-
weete wè ècht geluk waar tot ik trouwde.....en toen
waar 't te laot."

Es ge wilt dè oew wederhelft echt luistert nor wè ge
zegt, dan moete in oewe slaop praote.

D'n inne kammeraod teege d'n andere: "Mèn
vrouwke is unnen engel!"

D'n andere: "Dè geluk maag ik niej hebbe; de mèn
leeft nog."

Ons moeder d'rre scholk
Diej waar mar van katoen
Diej droeg ze alle dage
Dè heurde zo in d'ren doen.

Ons moeder droeg 'ne scholk
Unne bonte dur de week
Unne zwarte vur de zondag
Diej 'n bietje deftig leek

Ik zie ons moeder d're scholk
Mi brood er teegen òn
Daor tikte ze uurst >n krúske over
Vur dè ze 't ònsnije kon

Ons moeder d're scholk
Daor kroep ik gèire onder
Als ik verleege waar van minse
Of bang van hel en donder

Onder ons moeder d're scholk
Mar dè wier ons niej gezeed
Waar ieder jaor 'n kiendje
Dè wier bè de grooten hoop geled

Onder ons moeder d're scholk
Paste gin pesisiekleere
Toch wis ze d'r zwanger lijf
Hil goed te camoufleere

Ons moeder hi op d're scholk
Hèl wè luiers òngespeld
D'n inne klèine nog niej dreug
Of d'n andere weer òngeteld

Mi ons moeder d're scholk
Mi de rèchsen ondertip
Poetste ze ons oore
Of veegde stroop weg van ons lip

Ons moeder d're scholk
Waar altèd bè de hand
We veegden er ons neus òn af
We waare vaaste klant

In ons moeder d're scholk
Dè hè 'k nog niej verteld
Wiere boone in gepoold
En èipel in gescheld

Es ons moeder d're scholk
Tot d'n draod toe waar versleete
Waar iej ès stof- of schòteldoek
Bè lange nog niej vergeete

Mi ons moeder d're scholk
Wier menig traontje weggenomme
Miserie is heur niej gespaord
't Is mi vlaoge over heur heen gekomme

Mar onder dieje scholk
Leefde 'n hil groote ziel
Diej alles òn hierboove overliet
Ok ès er wè te treure viel.

Ons moeder raapte in d're scholk
Mastepropkes in de bosse
Zodè wij hèl de winter dur
't Fornois ònmaake kosse

Ons moeder in d're scholk
Liek niej zò intelligent
Mar budgetteere kos ze
Tot op den halve cent

Onder ons moeder d're scholk
Zaate niej van diej duure kleere
Mar er klopte wel 'n hil groot hart
Waor welliej hèl wè van kosse leere

Es d'n dieje pestoor wordt dan kalft d'n os.
('n Onmogelijke functie voor hem.)

Hij waar zo èrm dèttie de kiendjes zelf makte.

Diej romme zèn gehengst.
(Met water aangelengd.)

Es onze vòdder niej zóne goeien bessem(vrouw) hà
gehad, ha-t-iej 't noit zò wijd gebrocht.

Ge hoeft 'nen aauwen bok niej te leere stinke.
(Gezegd van iemand die door de wol geverfd is.)

Hoe ouwer d'n bok, hoe stééver de hores.
(Eigenzinniger.)

Unne pestoor reej dur D'n Bosch en wier ònge-
hauwe umdè-t-iej veulste hard gonk. De plisiej
rook ok al mee dè de'r alcohol in het spel waar en
zaag 'n leeg wijnfles liggen op de stoel neeve de
gisteleke.

"Hebt u gedronke vreugt" de plisie.

"Enkel wòtter" is 't antwoord.

"Hoe komt 't dan toch dat ik wijn ruik" zi de plisie-
man.

De pestoor kèkt nor de fles en zi: "Goeie genade!
Zò-t-iej nou toch weer 'n wonder gedaon hebbe!"

Wè ge -s mèerges laot ligge, vénde 's aovens niej
mer terug.

(Op tijd met je werk beginnen.)

Ik ben eefkes bluumkes plukke.

(Naar het toilet.)

Hij is hóst vort boer af.

(Impotent.)

"Oew haor begint ok zoo zutjes òn grijs te worre"
zin de kapper tege z'ne klant.

"Ja,dè is ginne wonder mi dè werktempo van ouw"
greens de klant mee terug.

Ze lupt van hempje rak m'n kuntje niej.

(Verwaand.)

Dè durske is zo mager, ze moet 'n bruske dragen um
te zien wè veur of achter is.

Hij waar weer in de kleeer.

(Beter.)

"Ik ben van edelen huize" snoefde de rijksdaalder
tegen de nederige cent "en het devies dat mijn rand
siert getuigt van een moraal. God zij met ons!"

"Ja," zei de cent, "mar gè komt lang niej zo dik in de
kerk ès ik!"

Hij hi z'n leste schoene verzoold.

(Einde leven.)

Mi ons Mina gaode de kachel niej ònmaake.

(Is de baas.)

Rosmalen bedreigd

Uit: Schets van den watervloed in Gelderland, Noord-Brabant, Utrecht en Zuid-Holland, in maart 1855, door Mr. W. van de Poll (Tiel 1855)

Geducht was de ijskruiging op den 6den Maart te Rosmalen.

Het ijs werd daar met zooveel geweld den dijk opgestuwd, dat deze ter hoogte van 4 of 5 voet daarmede geheel overdekt was. Eene groote ijsschol ging over het dak van een binnendijsk staand huis en overdekte het geheel; doch daarop aangeland, brak zij in stukken waardoor de schade weinig beteekende.

Uit: Scheiding van Maas en Waal, door E. van Konijnenburg ('s Gravenhage 1905)

Welke Brabanter herinnert zich niet de verschrikkelijke jaren 1876 en 1880?

In Maart 1876 bezweek bij hoog opperwater de Maasdijk van het Laag Hemaal boven de blauwe Sluis. Het Beersche Maaswater, opgezet door het instroomend Maaswater, inundeerde de dorpen Empel, Alem, Maren, e.a., liep over den Orthenschen

dijk, welke dientengevolge op vier plaatsen doorbrak.

Door de opzetting van het water in den polder de Vlierd, bezweek vervolgens de Rosmalensche zomerdijk en werden de dorpen Rosmalen en Nuland onder water gezet.

In Zuidelijke richting had wel is waar eene sterke ontlasting plaats, doch het water werd wederom bij de Berlicumsche waterkeering opgestuwd. Ook deze waterkeering bezweek, waardoor, met uitzondering van Berlicum, de geheele streek gelegen ten Zuiden van den weg Grave – 's Hertogenbosch werd onder water gezet. Ook de stad 's Hertogenbosch, toen nog niet watervrij, liep onder.

In het geheel hadden negentien doorbraken plaats, waarvan enkele als een direct, andere als een indirect gevolg van de doorbraak bij den Krommenhoek kunnen worden beschouwd, ongerekend nog de drie doorbraken in den linker Diezedijk die van minder belang waren, omdat deze doorbraken gevallen waren in den overlaat van dien dijk.

Situering Rosmalen in 1795

Uit: Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795; een institutionele handleiding ('s-Hertogenbosch enz. 1996)

Status 1795:

- Statendorp (viel daarmee rechtstreeks onder de Staten-Generaal).
- Schepenbank: Schepenbank van Rosmalen, bestaande uit zeven schepenen
- Rechtsgebied: Rosmalen

Rechtspraak

- Middelbare en lage justitie
- Civiele zaken: Schepenbank. Officier: kwartierschout
- Criminele zaken: schepenbank van 's-Hertogenbosch. Officier: hoogschout van 's-Hertogenbosch

- Beroepshof: Schepenbank van 's-Hertogenbosch
- Archief schepenbank: Oud-rechterlijk archief van Rosmalen, 1596-1811
- Bewaarplaats: Stadsarchief 's-Hertogenbosch
- Bestuur: schepenen, burgemeesters en rotmeesters
- Archief bestuur: Oud-administratief archief van Rosmalen, 1625-1810
- Bewaarplaats: Gemeentehuis van Rosmalen [nu: Stadsarchief 's-Hertogenbosch]

Waterstaat:

Naam: Polder van der Eigen, De Vliert (De Pepers, De Muntel, De Heuf en Jan Toonenland)
Bestuur: Dijkstoel met dijkgraaf en zeven heemraden van wie drie schepenen van 's-Hertogenbosch moesten zijn, secretaris en penningmeester

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

Boundless Business Consultancy	Heihoeven 53	5244 GK	Rosmalen
Woningstichting De Kleine Meijerij	Weidestraat 2	5241 CB	Rosmalen
Donatus Ond.Verz. Maatschappij	Hoff van Hollantlaan 8	5243 SR	Rosmalen
Timmers Bouwbedrijf bv.	Heikampweg 6	5249 JX	Rosmalen
P.Hoedemakers & Zn. bv.	De Grote Elst 40	5246 JP	Rosmalen
Apotheek Rosmalen-Berlicum	Oude Baan 9	5242 HT	Rosmalen
Dinos B.V,	Weidestraat 32	5241CB	Rosmalen
Ginderzande bv.	Raadhuisstraat 51	5241 BK	Rosmalen
Soos Satisfaction	Fort Alexanderstraat 31	5241 EX	Rosmalen
Dura Vermeer Bouw Rosmalen bv.	Stationsplein 1	5241 GN	Rosmalen
Dierenspecialzaak Nico van den Berg	Oude Baan 3	5242 HT	Rosmalen
Lambermont Groep	Burg. Wolterstraat 1	5241 EM	Rosmalen
Piels bv. Technisch Installatiebedrijf	Vinkenveld 6a	5249 JP	Rosmalen
Sanidrome Van Grinsven bv.	Stadionlaan 167	5246 JT	Rosmalen
Gebr. Voets Weg- en Waterbouw	Vinkenveld 4	5249 JP	Rosmalen
De Kentering	Dorpsstraat 54	5241 ED	Rosmalen
Car-O-Tech	Hoogstraat 5	5258 BA	Berlicum
v.d.Weide Holding	Pastoor de Leijerstraat 5	5246 JA	Rosmalen
Bouwbedrijf van Niftrik	Friezenstraat 2	5249 JS	Rosmalen
Bouwmans Oliehandel bv.	West eind 2	5245 NL	Rosmalen